

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ У ВИРОБНИЦТВІ СОНЯШНИКУ

Дідик Д.А.

Науковий керівник: д.е.н., професор М.Й. Малік

Наведено результати дослідження теоретичних положень економічної ефективності. Встановлено, що в економічній літературі відсутнє чітке трактування терміна "ефективність". Доведено, що різноманітність цього терміну визначається широтою сутнісних сторін цієї складної економічної категорії.

Вступ. Соціально-економічні перетворення, які здійснюються в Україні, вимагають оволодіння прийнятою в ринковій економіці термінологією і методикою визначення системи економічних показників. У цьому контексті особливо великої уваги заслуговує проблема всебічного вивчення і наукового обґрунтування сутності економічної ефективності, адже категорія ефективності є "наріжним каменем в системі економічних категорій і від рівня адекватності її трактування залежить ... правильність всієї системи ефективності ведення виробництва та її оцінки через систему відповідних показників" [2, с.7]. Тільки при адекватному і чіткому уявленні як про саме поняття економічної ефективності виробництва, так і сучасних методах її вимірювання, аналізу, оцінки можливо провести на практиці глибокий аналіз наявних резервів, розробити і обґрунтувати систему конкретних заходів по підвищенню економічної ефективності сільськогосподарського виробництва. Обґрунтоване визначення й детальний аналіз рівня економічної ефективності виробництва є необхідною умовою зростання доходності підприємств, підвищення конкурентоспроможності їх продукції на внутрішньому та світовому ринках, забезпечення сталого розвитку агропромислового комплексу.

Ефективність – одне з найбільш часто використовуваних понять в економічній системі категорій як на макро-, так і на мікрорівні. Проте, не зважаючи на постійну увагу дослідників до цієї ключової економічної категорії, науковці до цього часу не підійшли до універсального визначення ефективності, яке б відповідало потребам як теорії, так і практики, а також було б адекватним з позицій конкретного суб'єкта – держави, підприємства, домашнього господарства.

Метою статті є опрацювання теоретичних аспектів категорії економічної ефективності.

Результати. В спеціальній літературі існує безліч дефініцій економічної ефективності виробництва, які визначають це поняття як складну соціально-економічну категорію.

Як зазначають Клишко Г.Н., Нестеренко В.П., у широкому розумінні ефективність виробництва є співвідношенням результатів виробництва і витрат [6, с.235].

Економічна енциклопедія визначає економічну ефективність як досягнення найбільших результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці [5, с.508].

У західній економічній науці економічну ефективність, розглядають як складну і багатоаспектну категорію, що складається з:

- відношення між витратами ресурсів і обсягом товарів та послуг, які виробляють з цих ресурсів;
- максимального обсягу виробництва товарів і послуг з використанням мінімальної вартості ресурсів;
- виробництва товарів певної вартості за найменших витрат ресурсів;
- отримання максимуму з доступних для людини обмежених ресурсів;
- відношення цінності результату до цінності витрат та ін. [5, с.508].

Таким чином, в основі теоретичних концепцій західної економічної думки лежить мінімізація затрат виробничих ресурсів при якій досягається максимальний обсяг продукції. Зокрема, у трактуванні Семюелсона П., Нордгауза В. "ефективність означає відсутність втрат, тобто економічні ресурси використовуються настільки ефективно, наскільки це можливо, щоб задовольнити потреби і бажання людей" [14, с.58].

Кемпбелл Р. Макконелл, Стенлі Л. Брю пояснюють, що "економічна ефективність означає отримання даного обсягу продукції при найменших затратах рідкісних ресурсів, причому як продукція, так і ресурси вимірюються у вартісному виразі" [14, с.359]. Schiller Bradley R. [14, с.26] трактують технічну ефективність як максимальний вихід товарів з ресурсів, що використані у виробництві. В той же час, Elizabeth Clayton слушно зауважує, що технічна ефективність стосується використання існуючих ресурсів, не приймаючи до уваги їх вартість. З іншого боку, економічна ефективність враховує ці значення [6, с.240].

Російський економіст Кузьмін В.Н. приймає за вихідний постулат те, що за семантичним визначенням, ефективність – це результативність. В свою чергу під результативністю дослідник розуміє "ступінь досягнення поставленої мети" [8, с.33]. Подібну думку висловлює і Андрійчук В.Г., вважаючи, що "формою вираження ефективності виробництва є його результативність" [1, с.91].

Проте Березівський П.С. вказує на неправомірність прирівнювання ефективності до результативності, "...оскільки в такому випадку ігнорується момент корисності, адже не кожен результат можна вважати ефективним з тієї чи іншої точки зору" [2, с.9].

На необхідності розрізняти результативність та ефективність наголошують американські вчені Fred L. Fry, Charles R. Stoner, Richard E. Hattwick. В їх розумінні, результативність – це ступінь досягнення цілей бізнесу. Це можуть бути фінансові цілі, новаторські цілі, цілі якості, або будь-який інший результат, який є для бізнесу вирішальним. Ключовою позицією є те, що бізнес є результативним, якщо досягнуто цих цілей. Ефективність – це міра відношення витрат і результату. Бізнес може бути результативним, але витрачати при цьому надмірну кількість фінансових та трудових ресурсів відносно отриманих результатів. В такому випадку бізнес є результативним, але не ефективним. Ефективність важливо вимірювати для того, щоб мати відомості про те, як добре використовуються ресурси. І результативність, і ефективність до певної межі пов'язані [14, с.

Нетрадиційний підхід до визначення ефективності використовує і російський вчений Шафронов А., за переконанням якого під ефективністю слід розуміти не співвідношення результату і витрат, як загальноприйнято, а “ступінь використання виробничого потенціалу при виробництві продукції та її реалізації, в отриманні валового продукту, і його складової – прибутку”. Ріст ефективності, на думку автора, це, по суті, максимальне збільшення коефіцієнта корисної дії при використанні ресурсів виробництва [16]. Такий підхід дає можливість порівняти реально досягнутий результат з можливим та дозволяє виявити розмір втрачених можливостей та виявити причину. На нашу думку, такий підхід звичайно заслуговує на увагу, проте його застосування обмежується сферою оцінки виконання планових показників.

За переконанням Коваленка Ю.С., обмеження змісту поняття “ефективність” співвідношенням кількісно вимірюваних результатів та витрат звужує його зміст та обмежує сферу застосування. На думку автора, “...ефективність у широкому розумінні слова означає ступінь повноти виконання певним сектором економіки чи підприємством тих завдань, які перед ними ставляться. Іншими словами, ефективність – це ступінь відповідності результатів виробництва суспільним цілям” [7, с.9].

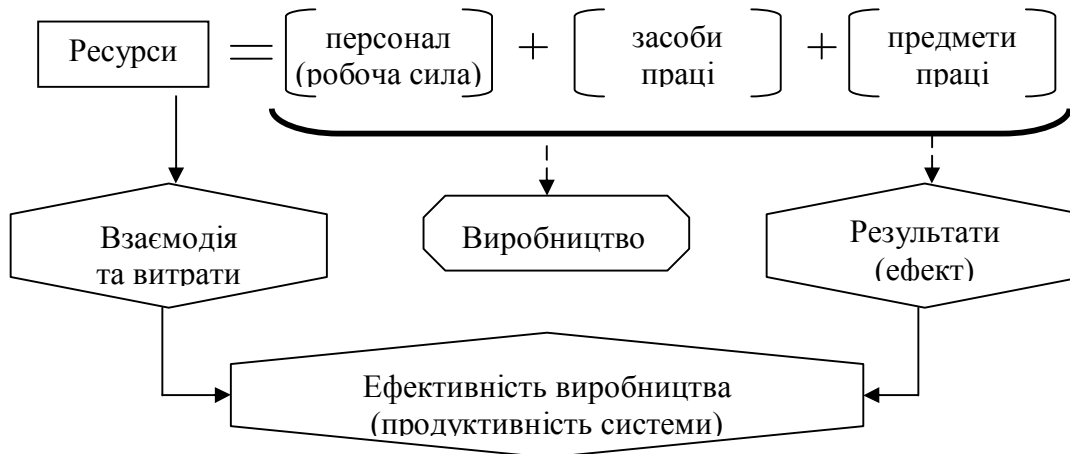

Рис. 1. Принципова схема формування результатів та ефективності виробництва (продуктивності виробничо-економічної системи)

Оглоблін Є. визначає економічну ефективність як “...ступінь реалізації економічних інтересів..”, а її критерій – як “...можливість самофінансування для забезпечення розширеного відтворення” [12].

Розглядаючи ефективність виробництва на рівні підприємства Грещак М.Г., Колот В.М., Наливайко А.П., Покропивний С.Ф. визначають її як “...комплексне відбиття кінцевих результатів використання засобів виробництва й робочої сили (працівників) за певний проміжок часу”. Процес виробництва на будь-якому підприємстві здійснюється за належної взаємодії трьох визначальних його чинників: персоналу (робочої сили), праці та предметів праці. Використовуючи наявні засоби виробництва, персонал підприємства продукує суспільно корисну продукцію або надає виробничі й побутові послуги. Це означає, що, з одного боку, мають місце затрати живої та уречевленої праці, а з іншого – такі чи такі результати виробництва (діяльності) [4, с.449].

Процес формування результатів та ефективності виробництва (продуктивності системи) показують у вигляді принципової схеми (рис. 1).

Отже, системоутворюючими факторами створення кінцевого корисного ефекту завжди виступають три вихідних елементи конкретної праці: людський капітал (праця як доцільна діяльність), основний капітал (засоби праці) та оборотний капітал (предмети праці). Внаслідок продуктивної функції живої праці (людського капіталу) досягається інтеграція всіх наявних властивостей факторів виробництва, які об’єктивно виражають пайовий (частковий) “внесок” кожного із них у створення продукту (кінцевого корисного результату) [13, с.72].

Потрібно відмітити, що й зараз маємо досить велику розрізненість думок економістів щодо сутності поняття економічної ефективності. Ми погоджуємося із Чечулиным Л.Н. стосовно того, що відрізняючись індивідуальними підходами авторів до даної проблеми, висловлені погляди не є взаємовиключаючими, а доповнюють один одного [15, с. 23]. Не має єдності і стосовно застосування критеріїв її класифікації.

Вважаючи ефективність “... однією з найважливіших якісних характеристик суспільного виробництва”, Ніколенко Ю.В. розрізняє соціальну та економічну ефективність [9, с.39]. Поряд з цим, російські вчені Оглоблін Є., Свободин В., Смагин Б. виходять з того, що процес виробництва є складною системою, яка включає економічну, технологічну та соціальну підсистеми. В се свою чергу кожна підсистема характеризується сукупністю показників, що відображають ефективність її функціонування. Виходячи з цього, автори відділяють три види ефективності: технологічну, економічну і соціальну [11, с.128]. При цьому економічна ефективність, на їх думку, відображає ступінь реалізації виробничих відносин і характеризує

ефективність виробництва продукції як результат сукупного впливу технологічної ефективності і економічного механізму господарювання.

Однак в більш пізніх дослідженнях Оглоблін Є. застосовує ширшу і класифікацію, вказуючи на те, що при дослідженні ефективності сільського господарства важливо враховувати, що воно являє собою складну, багатопільову відкриту систему, яка складається із функціональних і організаційних підсистем, яким відповідають різні види ефективності: технологічна, економічна, соціальна, екологічна [12, с.8].

Оболенський К.П. розглядаючи окремо економічну ефективність, розрізняє наступні її види:

- 1) народногосподарську ефективність;
- 2) галузеву ефективність або ефективність сільського господарства як галузі народного господарства;
- 3) ефективність сільськогосподарського виробництва підприємств та їх підрозділів;
- 4) ефективність окремих заходів, галузей, культур [10, с.5].

Коваленко Ю.С. застосовує дещо іншу структуру видів ефективності, виділяючи в їх складі народногосподарську (ефективність з точки зору цілей, що їх ставить суспільство) та підприємницьку (ефективність з точки зору підприємця) [7, с.9].

Враховуючи різні аспекти виробництва продукції олійних культур, вважаємо, що найбільш доцільно розрізняти технологічну та економічну ефективність виробництва продукції окремих культур цієї групи. Економічна ефективність виробництва олійних культур є результатом сукупного впливу технологічної ефективності та дії ринкового механізму.

При визначенні економічної ефективності виробництва олійних культур необхідно враховувати галузеві і соціально-економічні особливості, обумовлені використанням в складі виробничих ресурсів специфічного і головного засобу виробництва в сільському господарстві – землі. При виробництві сільськогосподарської продукції достатньо тісно взаємодіють три фактора: матеріально-речовий, трудовий і земельний, кожний з яких є специфічним [15, с.23]. Оскільки вся виробнича діяльність аграрних підприємств пов'язана із землею і безпосередньо залежить від її використання, то "...будь-які показники, що не враховують землю та її використання, не можуть повно і достовірно характеризувати економічну ефективність сільськогосподарського виробництва" [10, с.8].

Не можна не погодитись з рядом авторів в тому, що стосовно сільського господарства, в тому числі виробництва продукції олійних культур, економічна ефективність означає "...отримання максимальної кількості сільськогосподарської продукції з кожного гектара землі при найменших витратах суспільної праці – живої та уречовленої на виробництво "одиниці продукції" [13, с.15]. Тому Мосіюк П.О., Кристальний О.В., Сердюк В.А., Мельник С.І. переконані, що досягнення максимальних показників ефективності сільськогосподарського виробництва можливе лише за умови раціонального використання його природних ресурсів, пізнання законів їх формування та відтворення [3, с.23]. Проте слід зауважити, що в умовах ринкової економіки отримання максимальної кількості продукції з одиниці площі, навіть при найменших затратах ресурсів, ще не означає отримання прибутку. Тому вважаємо, що виробництво продукції олійних культур є найбільш ефективним у разі отримання максимального розміру прибутку на 1 га посіву при найменших затратах на одиницю продукції.

Висновки. Різноманітність понять терміна "ефективність" у вітчизняній і зарубіжній літературі значною мірою визначається широтою сутнісних сторін цієї складної економічної категорії.

Література

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероблене. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с. (5)
2. Березівський П. Ефективність виробництва і формування ринку продукції скотарства в Карпатському регіоні. – Львів: Українські технології, 1998. – 256 с. (11)
3. Економіка і організація аграрного сервісу / П.О. Мосіюк, О.В. Кристальний, В.А. Сердюк, С.І. Мельник та ін. За ред. П.О. Мосіюка. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – 345 с. (43)
4. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. С.Ф.Покропивного. – Вид. 3-тє, без змін. – К.:КНЕУ, 2006. – 528с. (44)
5. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Редкол.: ...С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с. (45)
6. Климко Г.Н., Несторенко В.П. Основи економічної теорії. Політ економічний аспект. – К.: Вища школа – Знання, 1997. – 744с. (57)
7. Коваленко Ю.С. Сільськогосподарське підприємство в ринковому середовищі. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – 204 с. (58)
8. Кузьмин В.Н. О разных методологических подходах к определению экономической эффективности // Научный вестник Национального аграрного университета / Редкол.: Д.О. Мельничук (відп. ред.) та ін. – К., 1997. – Вип. 51, 2002. – 286 с. (68)
9. Ніколенко Ю.В. Основи економічної теорії. Том. 1. – К.: Либідь, 1998. – 272 с. (89)
10. Оболенський К.П. Экономическая эффективность сельскохозяйственного производства (теория и практика). – М.: Экономика, 1974. – 159 с. (91)
11. Оглоблин Е., Свободи В. Модель ефективного ведення сільського хазяйства регіона // АПК: економіка, управління. – 1995. - № 8. – С. 14-20. (94)
12. Оглоблин Е. Эффективность сельского хозяйства // Экономика сельского хозяйства России. – 2000. - № 10. – С.8. (95)
13. Прядко В.В. Теоретико-методологічні аспекти ефективності сільськогосподарського виробництва //

Економіка АПК. – 2003. - № 10. – С. 69-77. (116)

14. Самуельсон Пол А., Нордгауз Вільям Д. Мікроекономіка / пер. з англ. – К.: Основи, 1998. – 676 с. (123)

15. Чечулин Л.Н. Особенности оценки экономической эффективности сельскохозяйственного производства

// Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2003. - № 1. – С. 23-24. (146)

16. Шафронов А. Новый подход к эффективности производства // Экономист. – 2003. - № 4. С. 82-87. (157)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

Демченко С.В.

Науковий керівник: к.е.н., доцент Скорук О.П.

Проаналізовано методичні підходи до визначення економічної ефективності виробництва продукції рослинництва. Наведено структурно-логічну схему щодо визначення ефективності виробництва продукції рослинництва з врахуванням головних факторів, що впливають на неї. Запропоновано математичну модель визначення ресурсного потенціалу галузі в грошовому виразі. Обґрунтовано систему показників для комплексної оцінки економічної ефективності виробництва продукції рослинництва.

Вступ. Перехід до ринкових відносин, формування нових господарських структур характеризується пошуком найбільш ефективних організаційних форм господарювання і напрямів підвищення економічної ефективності виробництва продукції сільського господарства.

Питання економічної ефективності аграрного виробництва є колом інтересів провідних вчених економістів-аграрників: П. Саблука, Б. Пасхавера, Ю. Орліковської, В. Андрійчуку, В. Тарасова, В. Мертенса, В. Мацибори, М. Яцківа та інших вчених.

Аналіз економічної ефективності в сільськогосподарському виробництві, на нашу думку, доцільно проводити за структурно-логічною схемою, яку пропонує М.І. Яцків [1]. Вона передбачає логіко-практичну послідовність дослідження даного процесу:

- дослідження умов виробництва, кількісного і якісного складу факторів та їх співвідношення;
- дослідження ступеня використання землі, робочої сили, основних і оборотних засобів, їх впливу на результативність виробництва, фінансові результати;
- зіставлення вартісних величин із факторами виробництва, тобто оцінка використання наявних факторів виробництва;
- аналіз отриманих узагальнюючих даних, тобто кінцевої результативності виробництва.

Процес виробництва продукції в сільському господарстві здійснюється під впливом великої кількості факторів.

Відповідно його всебічне відображення можливе лише за допомогою системи показників.

Особливого значення в процесі дослідження ефективності набуває точність визначення, що відноситься до головних факторів даного процесу, і яка їх частка в формуванні результату. При дослідженні економічної ефективності сільськогосподарського виробництва фактори характеризують зміну кінцевого корисного ефекту від використання засобів виробництва і живої праці, віддачу сукупних вкладень [2].

До факторів ефективності сільськогосподарського виробництва вони відносять: умови виробництва (природні: ґрунт, рельєф, клімат; економічні: ціна на насіння, добрива, придбане обладнання, товарну продукцію; завдання які ставляться перед господарством; дорожні умови); матеріальні і трудові ресурси; витрати виробництва; технологію і організацію виробничих процесів.

Для оцінки економічної ефективності виробництва продукції рослинництва прийнято використовувати як натуральні, так і вартісні показники. Вихідною є їх натуральна форма, яка сумується в урожайності. Важливість урожайності як економічного показника полягає в тому, що вона відображає ступінь і ефективність використання землі, результат інтенсифікації виробництва.

Але натуральні показники (врожайність сільськогосподарських культур) відображають лише один бік досягнутої ефективності. Для виявлення економічного ефекту необхідне також знання сукупних витрат праці, які забезпечили отримання даної урожайності.

Щоб отримати порівняльні величини витрат і результатів виробництва, обсяг виробленої продукції переводять в вартісну форму. Вартісні показники мають не тільки облікове значення, але й економічне, через те, що з їх допомогою опосередковуються товарно-грошові відносини.

Систему показників економічної ефективності виробництва продукції рослинництва в ринкових умовах, на нашу думку, доцільно поділити на дві групи:

- показники, що відображають ефективність використання факторів виробництва (землі, трудових ресурсів, основних і оборотних засобів);
- показники, що характеризують результати виробництва, а також співвідношення між продукцією і виробничими ресурсами.

Важливим фактором, що визначає ефективність, є забезпеченість галузі виробничими ресурсами, а також рівень інтенсивності їх використання. При цьому, як зазначає І.Я. Петренко, виробничі ресурси всіх видів разом взяті складають ресурсний потенціал сільського господарства [3]. На сьогодні не існує єдиної методології та методики визначення виробничого потенціалу АПК в цілому та сільськогосподарських підприємств зокрема.